

Neil Faulkner (22 Ocak 1958-4 Şubat 2022)

Arkeolog ve tarihçi. Yazarlık, okutmanlık, ören yeri kazı sorumluluğu, kimi zaman da televizyon yayıncılığı yaptı. Eğitimi King's College (Cambridge) ile Arkeoloji Enstitüsü'nde (UCL) tamamlayan Faulkner Bristol Üniversitesi'nde araştırma görevlisi, *Military History* dergisi editörü ve NADFAS okutmanı olarak çalıştı. Sedgford Tarih ve Arkeoloji Araştırması Projesi (Norfolk), Büyük Arap Ayaklanması Projesi (Ürdün) ve Büyük Savaş Arkeoloji Grubu'nda (Birinci Dünya Savaşı arkeolojisi üzerine uzmanlaşan saha çalışmaları birimi) ortak editörlük görevi yürüttü.

Yazarın *Marksist Dünya Tarihi: Neandertallerden Neoliberalere* (Çev. Tuncel Öncel, 2014), *Roma: Kartalların İmparatorluğu* (Çev. Çağdaş Sümer, 2015), *Halkların Rus Devrimi Tarihi* (Çev. Tuncel Öncel, 2017) adlı kitapları da Yordam Kitap tarafından yayınlanmıştır.

Eserin Orijinal Adı:

Mind Fuck: The Mass Psychology of Creeping Fascism
A Marxist-Freudian analysis

(Resistance Books, London, 2020)

TIRMANAN FAŞİZMİN
KİTLE PSİKOLOJİSİ
Marksist-Freudyen Bir Analiz

Neil Faulkner

İngilizceden Çeviren
Utku Özmakas

Yordam Kitap: 454 • Tırmanan Faşizmin Kitle Psikolojisi • Neil Faulkner
ISBN 978-605-172-663-2 • Çeviri: Utku Özmakas • Kitap Editörü: Cem Eroğul
Kapak ve İç Tasarım: Savaş Çekiç • Sayfa Düzeni: Gönül Göner
Birinci Basım: Nisan 2024
© Neil Faulker, 2020; © Yordam Kitap, 2024

Yordam Kitap Basın ve Yayın Tic. Ltd. Şti. (Sertifika No: 44790)
Çatalçeşme Sokağı Gendaş Han No: 19 Kat: 3 34110 Çağaloğlu - İstanbul
Tel: 0212 528 19 10 • W: www.yordamkitap.com • E: info@yordamkitap.com
www.facebook.com/YordamKitap • www.twitter.com/YordamKitap
www.instagram.com/yordamkitap

Baskı: Pasifik Ofset (Sertifika No: 44451)
Cihangir Mah. Güvercin Cad. No: 3/1
Baha İş Merkezi A Blok Kat: 2
34310 Haramidere / İstanbul
Tel: 0212 412 17 77

TIRMANAN FAŞİZMİN
KİTLE PSİKOLOJİSİ

Marksist-Freudyen Bir Analiz

İÇİNDEKİLER

1. GİRİŞ	9
2. YABANCILAŞMA	16
Fabrikalar ve Gecekonular	19
Anomi	22
Rekabetçilik ve Tüketimcilik	23
Gösteri ve Siber Âlem	26
Dijital Distopya	29
3. LIBİDO	32
Bilinçdışı	34
Arzu Makinesi	37
İlk Travma	40
Ego	44
Nevroz ve Psikoz	48
4. PATRİYARKAL-OTORİTER KİŞİLİK	52
Psikotik Öfke	56
Aile Denen Kazan	61
5. NARSİSİTİK-OTORİTER KİŞİLİK	66
Narsisizm	67
Otoriterlik	73
Yenisöylem	75
6. FAŞİZM VE DEVRİM	80
Kutuplaşmış Bir Dünya	84
KAYNAKÇA	90

GİRİŞ

Aldous Huxley'nin *Cesur Yeni Dünya*'sının sonlarına doğru bir sahne vardır. Delta hastanesi çalışanlarından oluşan kalabalığa seslenen Vahşi, onları ayaklanmaya çağırır: “Köle olmaktan memnun musunuz?” diye sorar. “Özgür olmak istemiyor musunuz?” Sonra da bir günlük çalışmasının ödülü olarak aldığı ilaçları pencereden dışarı fırlatarak “Özgürlük!” diye haykırır: “Özgürsünüz! Özgürsünüz!” Uluyan Deltalar öfkeyle üzerine atılır. Çevik kuvvetin gelmesiyle kurtulur ellerinden.

Vahşi, Ayrıbölge'de doğmuş genç bir adamdır. Kendini *William Shakespeare'in Toplu Eserleri*'nin yıpranmış bir kopyasını okuyarak geliştirmiştir. “Uygarlık”a nakledildiğindeyse bilimsel yöntemlerle tasarlanmış, bir üretim hattında şişe içerisinde yetiştirilmiş ve toplumsal rolleri için koşullandırılmış insanların dünyasına varır. Geldiği bu Cesur Yeni Dünyada Shakespeare yasaktır; çünkü oyunları Alfa-Çift-Artılar'dan Epsilon-Eksiler'e kadar herkesin haddini hududunu bildiği mükemmel bir sınıflı toplumdaki istikrarı bozma potansiyeli taşır. Tam da Batı Avrupa'nın Yerleşik Dünya Denetçisi'nin söylediği gibi: “Dünya şu anda istikrarlı. İnsanlar mutlu; istediklerini alıyorlar ve elde edemeyecekleri şeyleri de asla istemiyorlar.”

Huxley, distopik klasiğini tam da Büyük Buhran'ın patlak verdiği yıllarda, yani faşist bir irrasyonizm dalgası çağdaş uygarlığın köklerini yok etme tehdidi savururken kaleme almıştı. Huxley'nin vermek istediği asıl mesaj, insan ilişkilerinde “aklıselimin imkânsız” olduğuydu. 1946 yılında romanı yeniden değerlendirdiği bir metnindeyse bu mesajı bir nebze olsun yumuşatmıştı: Aklıselim artık mümkündü; ama “epey nadir rastlanıyor”du. Huxley dayanaklı kötümserliğini meşrulaştırmak için aynı yazıda “Avrupa ve Japonya'nın yerle bir olmuş şehirlerindeki harabeler”den söz etmişti.

Bugün bizler de faşist bir irrasyonizm dalgasının tehdidiyle karşı karşıya kalmış bir dünyada yaşıyoruz. Başka bir kipta üç meslektaşımınla birlikte bu konu üzerine uzun uzadıya kalem oynatmıştık. Okurların ayrıntılı bir izah için *Creeping Fascism: what it is and how to fight it* kitabına bakmasını öneriyorum. Yine de, 2017'de kitabın ilk kez yayımlanmasından bu yana doğrulandığına kani olduğum beş temel iddiayı maddeler halinde burada sıralayacağım:

- 1) Faşizm, ilerici hareketlere ve radikal değişime karşı aktif bir siyasi güç yaratmak için –milliyetçilik, ırkçılık, kadın düşmanlığı, homofobi, otoriterlik ve militerliğin içerisinde yer aldığı– gerici bir fikirler bulamacının topluma boca edilmesidir.
- 2) Faşizm sabit bir durum değil, akışkan bir siyasi süreçtir. Kapitalist kriz ve toplumsal çöküş çerçevesinde diğer güçlerle etkileşime girerek gelişir. Elimizde “şunlar şunlar yaşandıysa o zaman rejim faşizmdir” denebilecek hazırlanmış bir liste yoktur; faşizmi, diyalektik ve tarihsel şekilde kavramak gerekir.

- 3) Faşist zulmün birincil aygıtı mevcut burjuva devletidir. Faşist parti ve faşist paramiliter güçler, her daim amaca giden yoldaki araçlardan ibarettir: Bu amaçsa *gleichschaltung* (tasfiye, sindirme ve telkin karışımıyla devlet çalışanlarının faşist programa uyumlu hale getirilmesi) sayesinde devletin dönüştürülerek ele geçirilmesidir.
- 4) Faşizm, anaakım burjuva siyasetinin hızla sağa kayması sayesinde güçlenir. Liberal merkezde yer alanlar ulusal çıkarlar, göçmen tehdidi, sınır kontrollerine duyulan ihtiyaç vb. konularda sağcı argümanları sakız misali çiğnemekten başka bir şey yapmıyor. Geleneksel sağ ise kadın ve LGBTQI+ haklarına, ırksal adalet hareketlerine, sivil ve demokratik özgürlüklere vd.'ne her geçen gün daha fazla düşmanlık geliştiriyor. Faşizmi büyüten işte bu ideolojik iklimdir.
- 5) Bu sağa kayışın geniş çaplı bağlamı ise dünya kapitalizminin girift krizine bakılarak anlaşılabilir. Bu, ekonomik, ekolojik, epidemiyolojik, toplumsal, jeopolitik-askerî ve siyasi-kültürel boyutları olduğu için girift bir krizdir. Modern faşizmin özü itibariyle iki dünya savaşı arası dönemdeki faşizmden bir farkı yoktur: Yani işçi sınıfı, ezilenler ve yoksulların aşağıdan gelen devrim tehdidine karşı sistemi savunmak üzere tasarlanmış karşıdevrimci bir kitle hareketidir.

Burada daha fazla detaya girmeyeceğim. Zira bu kitap *Creeping Fascism*'in güncellemesi ya da gözden geçirilmesi değil, onun eki olarak düşünülebilecek bir metin. Bu kitabı kısmen *Creeping Fascism*'in ilk baskısındaki psikolojik analizi artık epey yetersiz bulduğumdan, kısmen de ortak yazarlar ikinci baskıdaki psikolojik analiz üzerinde uzlaşamadıkları ve bu

nedenle de ikinci baskıdan bütünüyle çıkarıldığı için kaleme aldım. Nihayetinde bu durum bizi ciddi bir eksiklikle karşı karşıya bırakıyor. Müsaadenizle açıklayayım.

Marksizm işe bütünlü, toplumsal ilişkilerin bütünüyle başlar ve dünyayı hareket halindeki çelişkili bir birlik olarak kavrar. Her tikellik, ancak bir bütün bağlamında, ancak akışkan, süreç içerisinde, sürekli bir oluş halindeki bir şey olarak tam manasıyla kavranabilir. Dolayısıyla içinde yaşadığımız çağdaki toplumsal, siyasi ve kültürel karmaşayı eksiksiz şekilde kavramak istiyorsak o zaman insanların kafasında olup bitenleri tahlil etmek mecburiyetindeyiz.

Bugün küresel bir irrasyonalizmin yükselişiyle karşı karşıyayız: İklim değişiminin inkârı, aşı ve karantina karşıtı hareketler, aşırı sağcı komplo teorileri, yalan haberler ve gasp edilen seçimlere dair küstahça yalanlar, İslam'ın şeytanlaştırılması ve başkaca hayali tehditler, kadınlara ve LGBTQI+ bireylere yönelik şiddetin artması ve çok daha fazlası. Bu aşırı sağcı iddialarla kanına girilen insanların sayısı her geçen gün artıyor ve bu insanlar gerçeklere dayalı kanıtlara bağışıklık kazanıyor. Çoğu psikotik öfke belirtileri gösteriyor. Camide ibadet edenleri vuran yalnız kurtlardan pogroma iştirak eden güruhlardakilere kadar pek çok insan, bu öfkeyi envai çeşit şiddet patlamasında alenen dışa vuruyor. Aslına bakılırsa şiddet, faşist zihniyetin asli unsurudur. Aktivist uçta yer alan bir azınlık şiddet sarmalına takılmış olabilir; ancak şiddet –kadınlara, azınlıklara ve ilericilere yönelik faşist kültür savaşlarınınca meşrulaştırılan psikotik bir öfkenin zincirlerinden boşalması olarak– bu grup için merkezî bir rol oynayabilir.

Psikoloji önemlidir. Zira –milliyetçilik, ırkçılık, kadın düşmanlığı vb.'nin zehirli bir karışımı olan– faşist irrasyonaliz-

min siyasi bir güç haline gelebilmesi için milyonlarca insanın zihninde yuva yapması gerekir. Faşizm, yalnızca toplumsal bir hastalık ve siyasi bir tehdit değil, aynı zamanda psikolojik bir rahatsızlıktır da. Bu nedenle sol cenahın büyük bir kısmının psikanalizi küçümseme eğilimi cehalet ve önyargı rafına kaldırılarak, bu tutuma mesafe alınması gerekir. Troçki ile Bolşevikler psikanalizi benimserken, Stalinistlerin kaba davranışçılık lehine psikanalizi aforoz etmesi ve Nazilerin Sigmund Freud'un kitaplarını yakması hiç de tesadüf değildir.

Neyse ki nimetlerinden istifade edebileceğimiz güçlü bir gelenek var arkamızda. Bu gelenek, Erich Fromm ve Wilhelm Reich gibi Freudyen-Marksist psikanalistleri; Theodor Adorno ve Herbert Marcuse gibi Freudcu fikirlerden etkilenen başkaca Marksistleri; Karl Abraham, Sandor Ferenczi, Otto Rank, Karen Horney ve R. D. Laing gibi daha radikal psikanalist ile psikiyatristleri ve Norman Brown, Guy Debord, Erving Goffman ve Christopher Lasch gibi çalışmaları psikolojik bakış açıları sunan başkaca toplum yorumcularını barındırıyor bünyesinde. Elbette burada başka isimlerden de söz etmek mümkün; düşüncelerim üzerinde etkisi olanların eksiksiz bir listesi kitabın sonundaki kaynakçada zaten yer alıyor.

Bu kitapta hem bir özet sunuyor hem de tartışmayı yeniden ele alıyorum; ancak bunu, tümleşik bir bütünlük [*an integrated whole*] olarak düzenlenmiş ve Marksist yabancılaşma kuramı içerisinde konumlandırılmış bir şekilde sunuyorum. Alışılagedik biçimde referans vermekten kaçınmamın nedenlerinden biri de bu: Amacım nihayetinde ortaya tek bir akıl yürütme çizgisi koymak, büyük bir sentez sunmak olduğundan teferruatlı dipnotlar versem epey sakil duracaktı.

Elinizdeki kitap, genel okura ama bilhassa da otoriter sağa, küresel polis devletine ve tırmanan faşizme karşı mücadeleye şu ya da bu şekilde omuz veren ilerici aktivistlere yöneliktir. Bu yüzden elimden geldiğince kolay okunabilir olması için çabaladım. Bu metni okumak için Marksist ya da Freudyen teori hakkında bilgi sahibi olmaya gerek yok. Teknik terimleri ve kavramları yeri geldikçe açıkladım. Pek çok karmaşık fikri bir araya getirirken açık, tutarlı ve ikna edici bir tahlil yapmaya çalıştım.

Buradaki savımın merkezinde ise şu fikir yer alıyor: Neoliberal toplumdaki toplumsallıktan kopuş, yabancılaşma ve anomi, aşırı narsisistik bir bireycilik salgınının patlak vermesine yol açtı. Bu durum da asıl rengini özgürlük korkusu ve psikotik öfkeden alan, bu döneme özgü narsisistik-otoriter bir kişilik türünün doğmasına sebep oldu. Bu da milliyetçilik, ırkçılık, kadın düşmanlığı, otoriterlik, militarizm, faşizm ve ırsiyonizmi teşvik eden çağdaş siyasi hareketlere kitlesel bir psikolojik temel sundu.

Birinci bölümde Marksist yabancılaşma kuramını açıklayıp sınırlarını genişletiyor ve neoliberal kapitalizm ile dijitalleşen iletişimin yabancılaşma deneyimini yeni bir düzeye çıkardığını öne sürüyorum. İkinci bölümde ise Freudyen libido teorisini genel olarak çerçevesiyor ve radikal psikanalitik çalışmalardan faydalanarak libidonun en iyi şekilde ilkel bir psişik yaşam gücü olarak kavranabileceğini iddia ediyorum. Üçüncü bölümde iki dünya savaşı arası dönemdeki faşizmin temelini oluşturan patriyarkal-otoriter kişiliği tanımlarken, dördüncü bölümde ise günümüzün narsisistik-otoriter kişiliğini çözümlüyorum. Beşinci bölümdeyse toplumumuzun giderek daha fazla bölündüğü ilerici ve gerici blokların temelini oluşturan

farklı kişilik tiplerini karşılaştırıyor ve modern faşizmin sırtını yere çalmaya azmetmiş bizler için ileriye dönük bir yol haritası çizmeye çalışıyorum.

Bir uyarıda bulunmayı ve teşekkür etmeyi de es geçmemem lazım. Önce uyarı: Bu metinde önemli toplumsal ve kültürel farklılıkları göz ardı etme eğilimi olan pek çok genelleme yapıyor; özellikle Küresel Kuzey'in gelişmiş toplumlarına odaklanılmış olsa da, genellemeler burada yaşayan kimi gruplar için geçerliyen, diğerleri için olmayabilir.

Manchester'da yaşayan psikanalist ve devrimci sosyalist Ian Parker'a, taslak halindeyken metnin tamamını okuyup pek çok değerli eleştirel yorumda bulunduğu için müteşekkirim. Yine de buradan sonraki satırların yegâne sorumlusu benim. Ian'ın radikal psikanalize ilişkin fikirleriyle ilgilenenler ise bu serideki *Radical Psychoanalysis and Anti-Capitalist Action* metnine bakabilir.

YABANCILAŞMA

Marx, yabancılaşmaya ilişkin en detaylı analizini ilk eserlerinden biri olan *1844 Ekonomik ve Felsefi Elyazmaları*'nda yapmış olsa da, bu kavram düşüncesinde varlığını her daim alttan alta sürdürmüştür. Yabancılaşma, kapitalist sistemin iktisadı üzerine kaleme aldığı başyapıtı *Kapital'e* de derinlemesine nüfuz etmiş bir kavramdır. Marx, bu kitapta kapitalizmi, insanların kendi emeklerinin ürünleri tarafından tahakküm altına alındığı korkunç bir sömürü ve birikim mekanizması olarak tasvir eder. Paul Kelp'e'nin 1930'lardaki "insan ve makineler" temalı tablolarında ya da Fritz Lang'ın *Metropolis* (1927) ve Charlie Chaplin'in *Asri Zamanlar* (1936) gibi filmlerinde tasvir edilen distopik dünyalar tam da bu mekanizmayı anlatır.

Marx'a göre yabancılaşma dört boyutludur. Marx, işçilerin a) emeklerinin ürünlerine, b) üretim sürecinde kullanılan malzemelere, aletlere ve makinelere, c) iş arkadaşlarına ve d) kendi "türsel varlıklarına" yabancılaştıklarını öne sürer.

Bu formülasyon elbette kusursuz değildir. Bir kere tarihsel derinlikten yoksundur, eksikli bir görünüm arz eder ve hiç şüphe yok ki (d) maddesinde kategorik bir hata kokusu vardır. Yabancılaşma zamanla değişen bir toplumsal deneyimdir. İşyerinde yaşananlarla sınırlı tutulamaz. Dahası, insanın türsel

varlığına yabancılaşması, ilk üç yabancılaşma türünün (kıscası diğlerlerinin) sonucunda ortaya çıkan dördüncü bir boyut değıldir: Aslına bakılırsa insanın yabancılaşma sürecinin tamamının bir özetidir.

Öyleyse baştan başlayalım. Marx'ın türsel varlık kavramı, alttan alta insanların kendilerini bir tür olarak tanımlayan bir dizi temel özelliğe ve gereksinime sahip olduğunu ima eder. Kimi Marksistler, sabit bir "insan doğası" diye bir şey olmadığını savunarak, bu kavramı kullanmaktan sakınırlar. Oysaki bu alenen hatadır. Arkeolojik ve antropolojik kanıtlara ucundan dahi olsa göz atmış biri durumun böyle olmadığını gayet iyi bilir. Türümüzün geçmişi, insanların daima a) toplumsal canlılar olduğunu, b) kolektif, işbirliğine dayalı, yaratıcı bir emek sarf ettiğini ve c) (aletler, kıyafetler ve binalar gibi maddi ürünlerden tutun da, dil, sanat, ritüel, bilim, yasalar, edebiyat vb.'ne kadar tüm üretim ve pratikler bütünü olarak tanımlayabileceğimiz bir) kültür yarattığını gösterir.

Bu gerçekten yola çıkılmadığı takdirde Marx'ın yabancılaşma mefhumu battal hale gelir. Zira neye yabancılaşıldığı sorusu havada kalır. Şayet insanlar türsel bir varlığa, özsel bir insan doğasına sahip olmasaydı, *Cesur Yeni Dünya*'nın Denetçileri, kendilerine boyun eğen bir işgücü yaratmak için şişelenmiş embriyolara ve şartlandırma merkezlerine ihtiyaç duymazdı.

Yabancılaşma tarihsel bir süreçtir. Sınıflı toplumun ürünüdür; zamanla daha fazla şiddetlenir ve içinde yaşadığımız dönemde, yani yirmi birinci yüzyılın başında su yüzüne çıkan neoliberal kriz kapitalizminde şiddetini doruk noktasına çıkarmıştır.

Sınıflı bir dünyadan önceki toplumların çoğu zaman tehlikeli ve çetin bir doğal dünyaya yabancılaştıkları sık sık dillendirilmiş bir iddiadır. Ne var ki, kendi adıma bu yaklaşımı fay-

dasız buluyorum. Bu iddia birbirinden epey farklı iki unsuru birbirine karıştırıyor. Böyle bir şey söylemek, kıtlığa, hastalığa ve ölüme yabancılaştığımızı söylemeye benziyor biraz. Bizler, doğanın parçasıyız, ondan bir şeyler devşiriyor ve ona katkıda bulunuyoruz; hayatta kalmak ve iyi olmak için ona bağımlıyız. Dolayısıyla doğa, emeğimizin nesnesidir. Doğa ile türümüz arasında sürdürülebilir/tekrarlanabilir bir ilişkiyi, bir yabancılaşma biçimi olarak tanımlamak, türümüzün değer kavramının içini boşaltmak gibi görünüyör bana.

Bu nedenle yabancılaşmanın sınıflı topluma ve dolayısıyla insanlık tarihinin son beş bin yılına has bir toplumsal ilişki türü olduğunda ısrarcıyım. Bu sürecin fitili rahiplerin, savaş lordlarının ve kralların (bu üç rol, çoğu zaman tek bir kişide bir araya gelir) öncülüğünü üstlendiği yönetici sınıfların, toprağın kontrolünü ele geçirmesi ve şahsi çıkarları uğruna tarımsal ürün fazlasının kaymağını kendilerine ayırmalarıyla yakılmıştır. Bu da, görece modern zamanlara kadar sömürünün baskın biçimi olmuştur.

Meselelere bir de yabancılaşma merceğinden bakarak bir fotoğraf çekelim. Ortaçağdaki köylülerin çalışması ve (krala) vergi, (toprak sahibine) kira ve (kiliseye) ondalık vergisi vermesi gerekiyordu. Ne var ki, kendilerine ait bir arazileri, gereçlere erişimleri ve emekleri üzerinde bir ölçüde denetimleri olması çok da sıra dışı değildi. Komşularıyla muhtelif işbirliği anlaşmaları yapmaları da ihtimal dahilindeydi. Kısacası bu, –neredeyse tamamı egemen sınıf tarafından gasp edilmiş– doğadan, topraktan ve emeklerinin ürünlerinden kısmi bir yabancılaşmaydı; ancak Marx'a göre on dokuzuncu yüzyılın ortalarındaki endüstriyel işçi sınıfında varlığını gözlemlediği yabancılaşma ise buna kıyasla çok daha şeditti.

Fabrikalar ve Gecekondular

Fabrika sistemi yeni bir adımı temsil ediyordu. Marx'ın *Kapital*'de andığı İngiliz dokumacıları gibi, bağımsız zanaatkârların toplumsal konumu, nispeten daha varlıklı olan köylülerinkine benziyordu. Emekleri, aletleri ve ürünleri üzerindeki kontrollerini büyük oranda ellerinde tutuyorlardı. Gelgelelim, sıradan insanların mülksüzleştirilmesi –köylülerin topraklarının elinden alınması ve zanaatkârların ucuz seri üretimle iflas ettirilmeleri– sanayi kapitalizminin gelişimi için vazgeçilmez bir önkoşuldu. Elinde ne üretim ne geçim aracı olan bir işçi kitlesine ihtiyaç vardı: yani emek gücünden başka satacak bir şeyi olmadığı ve elindeki yegâne alternatif açlık olduğu için fabrika kapısından içeri girmeye zorlanabilecek bir sınıfa.

İşte bizim dünyamızdır bu. Kapitalist sınıfın işyerlerini, hammaddeleri, emek sürecini, metaları, her şeyi kontrolü altına aldığı bir dünya; çoğu işin sıkıcı, mükerrer, stresli, yorucu ve anlamdan yoksun olduğu bir dünya: yabancılaşmış emeğin dünyası. Marx'ın 1844'te yaptığı analizin ne kadar uzun ömürlü olduğunu kavramak için Shenzhen'deki bir elektronik fabrikasında, Dakka'daki bir tekstil atölyesinde, Glasgow'daki bir çağrı merkezinde ya da bir Amazon deposunda çalışan işçilerin yaşadıklarını bir saniyelğine düşünmek kâfidir.

Zamanımızın borusunu öttüren ikizleri, sanayicilik ve şehirciliktir. Fabrikalar ekseriyetle şehir ve kasabalarda kuruldu; ancak hızlı, plansız ve yetersiz kaynaklara dayalı kalkınma, tuğla ve betondan, asfalt ve arabalardan, çöp ve kirlilikten, gecekonduardan ve derme çatma evlerden oluşan “kentsel keşmekeşler” yarattı. Bu keşmekeşler tam da şirketlerin, ev sahip-

lerinin ve dolandırıcıların yoksulları avladığı; yozlaşmış polislerin ve çete liderlerinin sırtlarını cezasızlığa yaslayarak cinayet işlediği yerlere dönüştü.

Marx *Ekonomik ve Felsefi Elyazmaları*'ni kaleme alırken, –kısa süre sonra uzun süreli dostu ve çalışma arkadaşı olacak olan– Friedrich Engels de 1845'te *İngiltere'de Emekçi Sınıfların Durumu* adıyla yayınlanan, endüstriyel şehirciliğe dair ilk büyük sosyolojik araştırmasını yürütüyordu. İnsanlar kırsal alanlardan koparılıp fabrika işçiliği ile kentsel gecekonduların gir-dabına çekildikçe; doğayla ve mevsim döngüsüyle kurdukları yakın ilişkiden, tarımsal yaşamın nispeten yavaş rutinlerinden ve aheste eğlencelerinden, türsel varlıklarıyla daha uyumlu bir var olma biçiminden koparıldıkça yabancılaşmanın başka bir türü su yüzüne çıkmaya başladı.

Köy yaşamı, yazarlar ve sanatçılar tarafından sürekli romantikleştirilmiştir. Tarlalardaki öğütücü emeğin, feodal sömürünün, cehaletin ve batıl inançların çetin gerçekleri çoğu zaman görmezden gelinmiştir. Ancak gerçeklikle ne kadar çelişirse çelişsin Pieter Brueghel'in *Hasat Zamanı* (1565) gibi bir tablo, Thomas Hardy'nin *Ağaç İşçileri* (1872) gibi bir roman ya da Laurie Lee'nin *Cider with Rosie*'i (1959) gibi bir hatırat yalan söylemez: Bunların hepsi de modern kapitalist şehirciliğin temsil ettiği kopuşun yol açtığı şiddetin dolaylı bir ifadesini barındırır bünyesinde. Shakespeare'in romantik komedilerindeki büyümlü ormanlar da aynı meseleyi başka bir şekilde aktarır: Bu ormanlar salt uydurma unsurlar değildir, vahşi doğayı insan özgürlüğüyle ilişkilendiren eski bir halk geleneğinden beslenirler.

Yitip gidenler köy yaşamından ibaret değil elbette. Zira yerinden edilen insanlar, kişisel bağlara dayanan –zaman ve